

TIJORAT BANKLARIDA KREDITLASHNING NAZARIY ASOSLARI

Komilov Oyatillo Otabek o'g'li

ANDIJON DAVLAT TEXNIKA INSTITUTI

«Muxandislik iqtisodiyot va boshqaruv» fakulteti «Buxgalteriya hisobi va menejment»
kafedrası «Bank ishi va audit» yo'nalishi 4-kurs 56-22-guruh talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20657669>

Annotatsiya: mazkur tezisda tijorat banklarida kreditlash jarayonining iqtisodiy mohiyati, uning nazariy asoslari hamda zamonaviy bank tizimidagi o'rni tahlil qilingan. Kreditning asosiy tamoyillari, kreditlash mexanizmlari va kredit siyosatining iqtisodiy ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, kreditlash jarayonining banklar barqarorligi va iqtisodiy o'sishga ta'siri asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: kredit, kreditlash, tijorat banklari, kredit siyosati, foiz stavkasi, moliyaviy vositachilik, bank tizimi, risk.

Tijorat banklari iqtisodiyotda moliyaviy vositachi sifatida muhim rol o'ynaydi, chunki ular jamg'arilgan bo'sh pul mablag'larini iqtisodiyotning real sektoriga samarali yo'naltirish orqali ishlab chiqarish jarayonlarining uzluksizligini ta'minlaydi. Banklar aholi va korxonalaridan jalb qilingan depozitlarni jamlab, ularni kredit shaklida turli tarmoqlarga qayta taqsimlaydi. Bu jarayon nafaqat ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish sohalarining rivojlanishiga, balki investitsion faollikning oshishiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Natijada iqtisodiyotda pul mablag'larining aylanish tezligi ortadi va moliyaviy resurslardan foydalanish samaradorligi yaxshilanadi. Ushbu jarayonda kreditlash asosiy moliyaviy instrumentlardan biri bo'lib, u iqtisodiy subyektlarning vaqtinchalik moliyaviy ehtiyojlarini qondirish, yangi loyihalarni moliyalashtirish hamda ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytirishga xizmat qiladi. Kreditlash mexanizmi orqali korxonalar aylanma mablag'larini to'ldiradi, yangi texnologiyalarni joriy etadi va bozor talabiga mos ravishda ishlab chiqarish hajmini oshiradi. Shuningdek, aholiga beriladigan kreditlar iste'mol talabini rag'batlantirib, ichki bozorning kengayishiga hissa qo'shadi.

Kreditlash iqtisodiyotning uzluksiz ishlashini ta'minlovchi muhim mexanizm bo'lib, u moliyaviy resurslarning samarali taqsimlanishiga xizmat qiladi. Bank kreditlari orqali iqtisodiyotdagi vaqtinchalik bo'sh mablag'lar faol investitsion jarayonlarga yo'naltiriladi, bu esa iqtisodiy o'sish sur'atlarini jadallashtiradi. Shu bilan birga, kreditlash jarayoni risk bilan bog'liq bo'lib, tijorat banklari kredit oluvchilarning moliyaviy holati, to'lov qobiliyati va biznes rejalarini chuqur tahlil qilish orqali kredit portfelining sifatini ta'minlashga harakat qiladi.

Kredit — bu vaqtincha bo'sh turgan pul mablag'larini qaytarish va foiz to'lash sharti bilan ma'lum muddatga berish jarayonidir. Kredit iqtisodiyotda moliyaviy resurslarning qayta taqsimlanishini ta'minlaydi.

Kreditlash jarayoni quyidagi asosiy funksiyalarni bajaradi:

- moliyaviy resurslarni qayta taqsimlash;
- iqtisodiy faollikni rag'batlantirish;
- ishlab chiqarishni kengaytirish;
- iste'mol talabini qondirish;
- investitsion jarayonlarni qo'llab-quvvatlash.

Tijorat banklarida kreditlash jarayoni bir nechta muhim iqtisodiy nazariyalarga tayanadi va ular bank faoliyatining ilmiy asosini tashkil etadi. Ushbu nazariyalar kreditlash mexanizmini tushunish, uni samarali tashkil etish hamda bank tizimining barqarorligini ta'minlashda muhim

ahamiyat kasb etadi. **Moliyaviy vositachilik nazariyasiga** ko'ra, tijorat banklari iqtisodiyotdagi ortiqcha pul mablag'larini jamg'arib, ularni kredit shaklida iqtisodiyotning real sektoriga yo'naltiradi. Bu jarayon jamg'armalar va investitsiyalar o'rtasidagi bog'liqlikni ta'minlab, ishlab chiqarish hajmining oshishiga, yangi ish o'rinlarining yaratilishiga hamda iqtisodiy o'sishning jadallashishiga xizmat qiladi. Shu tariqa banklar moliyaviy resurslarni samarali qayta taqsimlovchi vositachi sifatida namoyon bo'ladi.

Kredit nazariyasi kreditni iqtisodiy rivojlanishning asosiy omillaridan biri sifatida talqin qiladi. Kredit mablag'lari korxonalar va aholi uchun qo'shimcha moliyaviy imkoniyat yaratib, ishlab chiqarish jarayonlarini kengaytirish, yangi texnologiyalarni joriy etish va iste'mol talabini qondirishga xizmat qiladi. Natijada kredit iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida faollikni oshiruvchi muhim iqtisodiy instrumentga aylanadi. **Foiz stavkasi nazariyasiga** ko'ra, kredit resurslari narxi bo'lgan foiz stavkasi bozordagi talab va taklif asosida shakllanadi. Agar kreditga bo'lgan talab oshsa, foiz stavkasi ko'tariladi, aksincha, kredit resurslari ko'p bo'lsa, foiz stavkasi pasayadi. Bu mexanizm kredit bozorida muvozanatni ta'minlashga xizmat qiladi va banklarning daromadlilikiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. **Risk va noaniqlik nazariyasi** kreditlash jarayonida mavjud bo'lgan xavf-xatarlarni tahlil qilish va boshqarish bilan bog'liqdir. Kredit berishda asosiy muammo qarz oluvchining mablag'ni qaytarish qobiliyati hisoblanadi. Shu sababli tijorat banklari mijozlarning moliyaviy holatini, kredit tarixini, biznes rejalarini va bozor sharoitlarini chuqur tahlil qiladi. Risklarni to'g'ri baholash bankning kredit portfeli sifatini saqlash va moliyaviy barqarorligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Kreditlash quyidagi asosiy tamoyillarga asoslanadi:

- qaytarishlilik;
- muddatlilik;
- to'lovlilik;
- ta'minlanganlik;
- maqsadlilik.

Xulosa tijorat banklarida kreditlash jarayoni bir necha ketma-ket bosqichlardan iborat bo'lib, har bir bosqich kreditning samarali va xavfsiz amalga oshirilishini ta'minlashga xizmat qiladi. Dastlab, mijoz tomonidan kredit olish uchun **kredit arizasi qabul qilinadi** va bankka zarur hujjatlar taqdim etiladi. Keyingi bosqichda bank mutaxassislari tomonidan **mijozning kreditga layoqatliligi baholanadi**, ya'ni uning moliyaviy holati, daromadlari, kredit tarixi va to'lov qobiliyati chuqur tahlil qilinadi.

Ijobiy xulosa berilgan taqdirda, bank va mijoz o'rtasida **kredit shartnomasi tuziladi**, unda kredit miqdori, muddati, foiz stavkasi va boshqa shartlar aniq belgilab qo'yiladi. Keyingi bosqichda esa tasdiqlangan shartlar asosida **kredit mablag'i mijozga ajratiladi** va uning maqsadli ishlatilishi boshlanadi. Kredit jarayoni davomida bank tomonidan **kredit monitoringi amalga oshirilib**, mablag'larning to'g'ri ishlatilishi va qarzning o'z vaqtida qaytarilishi nazorat qilib boriladi. Yakuniy bosqichda esa mijoz tomonidan olingan kredit va uning foizlari shartnomada belgilangan tartibda **to'liq qaytariladi**.

Tijorat banklarida kredit siyosati bankning kredit resurslarini boshqarish bo'yicha asosiy strategik yo'nalishini belgilaydi. Ushbu siyosat bankning daromadlilikigi, kredit portfelinin sifati hamda umumiy risk darajasiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Samarali ishlab chiqilgan kredit siyosati bank faoliyatida muhim ahamiyatga ega bo'lib, u bank likvidligini ta'minlashga, kredit risklarini kamaytirishga, kredit portfeli sifatini yaxshilashga hamda yakuniy natijada bank foydasini oshirishga xizmat qiladi.

Tijorat banklarida kreditlash jarayoni iqtisodiyotning moliyaviy barqarorligini ta'minlashda muhim o'rin tutadi. Kreditlash orqali banklar jamg'arilgan mablag'larni iqtisodiyotning real sektoriga yo'naltirib, ishlab chiqarish, xizmat ko'rsatish va investitsion jarayonlarning rivojlanishiga sharoit yaratadi. Bu esa iqtisodiy o'sish sur'atlarini jadallashtirishga xizmat qiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, kreditlash jarayoni bir necha bosqichlardan iborat bo'lib, har bir bosqich - kredit arizasini qabul qilishdan tortib, kreditni to'liq qaytarishgacha - bank tomonidan puxta nazorat va tahlil asosida amalga oshiriladi. Bu esa kredit risklarini kamaytirish va kredit portfeli sifatini saqlashda muhim ahamiyatga ega. Kreditlashning nazariy asoslari moliyaviy vositachilik, kredit, foiz stavkasi hamda risk va noaniqlik nazariyalariga tayanadi. Ushbu nazariyalar kredit tizimining iqtisodiy mohiyatini chuqurroq tushunishga va bank faoliyatini samarali tashkil etishga imkon beradi. Tijorat banklarida kreditlash mexanizmlarini takomillashtirish bank tizimining barqarorligini oshiradi, iqtisodiyotning real sektorini rivojlantiradi hamda moliyaviy resurslardan samarali foydalanishni ta'minlaydi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O'zbekiston Respublikasining “Banklar va bank faoliyati to'g'risida”gi Qonuni.
2. O'zbekiston Respublikasining “Kredit axboroti almashinuvi to'g'risida”gi Qonuni.
3. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki me'yoriy hujjatlari va statistik byulletenlari.
4. Frederic S. Mishkin – *The Economics of Money, Banking and Financial Markets*. Pearson Education.
5. Peter S. Rose – *Bank Management and Financial Services*. McGraw-Hill.
6. Timothy W. Koch, S. Scott MacDonald – *Bank Management*. Cengage Learning.
7. Jahon banki – Financial Sector Development Reports.
8. Xalqaro Valyuta Jamg'armasi – Financial Access Survey.
9. Bank for International Settlements – Banking Risk and Credit Reports.
10. O'zbekiston bank tizimi va kreditlash masalalariga oid ilmiy maqolalar va monografiyalar.
11. Mahalliy iqtisodchi olimlarning bank ishi va kredit siyosati bo'yicha tadqiqot ishlari.